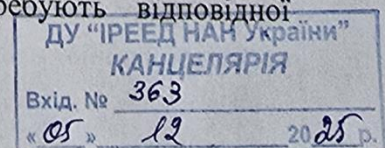

Спеціалізованій вченій раді Д 41.177.02
ДУ «Інститут ринку та економіко-
екологічних досліджень НАН України»

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора економічних наук, професора
МЕЛЬНИК МАР'ЯНИ ІВАНІВНИ
на дисертаційну роботу
ШАТАЛОВОЇ ЛЮДМИЛИ СЕМЕНІВНИ
«Трансформація трудового потенціалу територіальних соціо-
економічних систем в контексті цифрового поступу»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна
економіка

Актуальність обраної теми дисертації та її зв'язок з напрямками наукових досліджень. Реалізація нових можливостей, наданих Індустрією 4.0, характеризується як комплексне впровадження в усі бізнес-процеси виробництва кіберфізичних систем, що визначає цифрову трансформацію способів взаємодії людини, даних і процесів з наданням нових можливостей задоволення потреб споживачів, ініціює ресурси для зростання бізнесу й оптимізує навантаження на навколишнє середовище. При цьому основними факторами розвитку є людський капітал (знання, навички, можливості трудових ресурсів), доступ до інформаційного простору і здатність до розробки та впровадження інновацій. Отже, Індустрія 4.0, з одного боку, - це світ нових економічних, технологічних, соціальних можливостей у системі «розумних виробництв», які активно взаємодіють між собою та формують додаткові конкурентні переваги в усіх бізнес-процесах підприємств, а з іншого – це трансформація традиційної логіки виробництва, що пов'язана з можливістю взаємодії між великою кількістю окремих компонентів виробничої системи, коли кожен виробничий об'єкт сам визначатиме, яку роботу необхідно виконувати в даний час. Поява у машин здатності «розуміти» певну ситуацію змінить роль людини в процесі виробництва. Людина поступово звільняється від складної рутинної роботи і має змогу проводити творчі й експертні рішення, що потребують відповідної

перекваліфікації та необхідності формування цифрових навичок. Сьогодні взаємодія людини із сучасними технологіями висуває оновлені вимоги до розвитку персоналу, орієнтації його на здобуття навичок, адекватних останнім цифровим технологіям. Отже, проблема трансформації трудового потенціалу в контексті цифровізації є надзвичайно актуальною для України, оскільки процеси диджиталізації відбуваються нерівномірно між регіонами, галузями та соціальними групами.

Виходячи із вищезазначеного можна зробити висновок про те, що дисертаційна робота Шаталової Л.С., яка присвячена розробці теоретико-методологічних засад трансформації трудового потенціалу територіальних соціо-економічних систем (далі – ТСЕС) в контексті цифровізації та обґрунтуванню науково-методичних і практичних рекомендацій організаційно-економічного забезпечення ефективного використання трудового потенціалу в умовах воєнного та повоєнного часу є актуальною, має як наукове, так й практичне значення.

В основу дослідження покладені теоретичні положення і практичні розробки, що є частиною науково-дослідних робіт ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України», а саме таких досліджень, як: «Трансформація теоретичних засад розвитку ринку інноваційних технологій в Україні» (номер державної реєстрації 0119U002418), де автором запропоновано методичний підхід до відбору факторів розвитку ринку інноваційних технологій (далі – РІТ) з позиції техноглобалізму та їх вагомості для розвитку малих та середніх інноваційних підприємств; побудовано базу даних визначення індикаторів впливу на рівень розвитку РІТ регіону за блоком «Інноваційний кадровий потенціал РІТ регіону»; обґрунтовано коло факторів ендогенного характеру, за якими рекомендовано оцінювати їх вплив на розвиток регіонального РІТ; «Адаптивне управління бізнес-процесами в умовах цифровізації економіки України» (номер державної реєстрації 0122U000801), в рамках якої автор визначив ознаки та особливості трансформації живої праці під впливом цифровізації, дослідив її компетентнісний потенціал як домінанти адаптивного управління бізнес-процесами в умовах впливу кіберфізичних систем та визначив імперативи розширення даного потенціалу в контексті цифровізації; запропонував структурну модель оцінки рівня мотивації працівника переробної промисловості до ефективного використання компетентнісного потенціалу в умовах цифровізації, методичний підхід до визначення стратегій розвитку компетентнісного потенціалу персоналу промислового підприємства в

контексті застосування цифрових технологій; «Оцінювання потенціалу та прогнозування економічного розвитку регіону в умовах викликів і загроз» (номер державної реєстрації 0125U000043), де автором досліджено трудовий потенціал як структурний елемент потенціалу економічного розвитку регіону в воєнному та повоєнному періодах, обґрунтовано вплив викликів і загроз на його рівень з урахуванням вектору цифровізації; «Інституціональна модернізація підприємницького сектору в умовах реформи місцевого самоврядування» (номер державної реєстрації 0122U002365), в якому наведено авторську розробку концептуально-методичних основ побудови паспорту ресурсного забезпечення економічної самодостатності територіальної громади за блоком «Трудові ресурси»; «Комплексне наукове дослідження забезпечення просторового інвестиційно-інноваційного розвитку Українського Причорномор'я» (номер державної реєстрації 0125U003488), в межах якої автор визначив інформаційну базу даних оцінки інноваційного кадрового потенціалу підприємництва. Основні питання, які досліджувалися за наведеними темами, відображені у роботі, повністю відповідають її цілі й завданням щодо розвитку теоретико-методологічних та науково-методичних засад трансформації трудового потенціалу територіальної соціо-економічної системи на засадах цифровізації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукові результати, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, є достатньо аргументованими, логічно взаємопов'язаними і несуперечливими, характеризуються високим рівнем обґрунтованості, про що свідчить структурна побудова та зміст дисертації, використання статистичної інформації, отриманої як з офіційних джерел, так і в результаті літературного пошуку, виконаного автором, широкий перелік систематизованих та кваліфіковано опрацьованих фундаментальних робіт вітчизняних і зарубіжних науковців.

Методи дослідження, обрані автором, є сучасними, відповідають змісту поставлених задач. В основу дослідження покладено загальнонаукові методи пізнання на принципах детермінізму: діалектичний та системний. Для вирішення поставлених в дисертації завдань було використано такі методи наукового дослідження, як: метод контент-аналізу; компаративного аналізу; логічного узагальнення, абстрагування, аналізу і синтезу, індукції і дедукції; статистичні методи; метод інтегральної оцінки; метод структурно-логічного і експертного аналізу, анкетування; табличні та графічні прийоми. Дослідження змін у рівні трудового потенціалу регіону під впливом

цифровізації базувалось на комбінаторному поєднанні теоретичного і емпіричного методів пізнання та моделюванні статистичних оцінок – рейтингів. Інформаційною базою дослідження є статистичні дані за регіонами за 2010-2024 рр.

Достовірність одержаних результатів, висновків і пропозицій підтверджується розрахунками, опрацюванням значного фактичного матеріалу, використанням розробок вітчизняних і зарубіжних учених у сфері розвитку продуктивних сил і регіональної економіки.

Крім того, достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації, підтверджується публікацією основних результатів дослідження в монографіях, фахових виданнях, оприлюдненням їх на профільних науково-практичних конференціях з широкою географією проведення, які відбулися протягом 2022–2025 рр. у містах України, Італії, Польщі, Латвії.

Вищевикладене свідчить про достатню обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації Шаталової Л.С.

Аналіз результатів, представлених на захист. Наукова новизна сформульованих і обґрунтованих в дисертації основних положень, висновків і рекомендацій полягає у тому, що їхня сукупність являє собою нове рішення в розробці концептуальних основ організаційно-економічного забезпечення ефективного використання трудового потенціалу ТСЕС в контексті цифрових трансформацій на базі системно-діяльнісного підходу.

На захист автором представлено такі наукові результати:

1. Авторкою запропоновано концептуальні засади рефлексивно-інфологічної моделі організаційно-економічного забезпечення ефективного використання трудового потенціалу ТСЕС в умовах воєнного та повоєнного часу в контексті цифрових трансформацій на базі системно-діяльнісного підходу та принципів рефлексії, цілеспрямованості, самоорганізації, науковості, саморозвитку, обов'язкового зворотного зв'язку та перспективності, симбіозу двох концепцій – моделі життєздатної системи С. Біра і методології розвитку полісистеми. Це фактично дорожня карта всього дослідження, оскільки відображає взаємозв'язок між організаційно-економічним інструментарієм розв'язання проблемних питань на засадах активного застосування цифрових технологій, пов'язаних з трансформаційними процесами морфології, методів і критеріїв оцінювання, взаємозв'язків та моделей розвитку компетентнісного потенціалу робочої сили на мікро- і мезорівнях (с. 78-81).

2. У дисертації розроблено методичні засади інтегрального оцінювання рівня трудового потенціалу регіону в умовах цифрової трансформації, де закладено сукупність і послідовність етапів розрахунку зведеного інтегрального індексу рівня трудового потенціалу регіону на базі групових інтегральних індексів, що характеризують його освітній і інтелектуальний потенціали (с. 83-94);

3. Дисертанткою розроблено методологічне забезпечення оцінювання домінантів адаптивного управління трудовим потенціалом в умовах впливу кіберфізичних систем, яке передбачає розробку трьох моделей оцінювання впливу цифровізації на результативність діяльності (через обсяг продукції, робіт і послуг), ефективність використання засобів виробництва та трудового потенціалу робочої сили, побудованих на основі використання виробничої функції Кобба-Дугласа у модифікованому вигляді. Воно є основою для визначення економічного ефекту та ефективності від впливу домінант рефлексивно-активного середовища на результативність на мікро- та мезорівнях (с. 95-109).

4. За допомогою структурно-декомпозиційного аналізу властивостей структуроутворюючих елементів категорій «потенціал», «компетентність», «трудоий потенціал» відповідно до вимог Індустрії 4.0 та їх функціонального призначення розроблено концептуальні положення, що формують компетентнісний потенціал живої праці (с. 275-282).

5. В роботі на основі контент-аналізу наукових шкіл трактування поняття «мотивація» (с. 114-121) запропоновано методологічний підхід побудови структурної моделі оцінювання рівня мотивації працівника до ефективного використання його компетентнісного потенціалу (с. 121-142), який дозволяє визначити рівень потенційної спроможності персоналу виконувати свою місію за допомогою запропонованої автором оціночної шкали, а також вагомість факторів мотивації персоналу при розробці стратегій підвищення ефективності використання компетентнісного потенціалу.

6. Удосконалено категоріальний апарат за темою дослідження шляхом введення поняття «креативний трудовий потенціал робочої сили територіальної соціо-економічної системи в умовах цифровізації»: це нові можливості на ринку праці, що відповідають вимогам цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій в умовах Індустрії 4.0 (с. 77).

7. Систематизація сучасних інструментів розвитку компетентнісного потенціалу персоналу із застосуванням цифрових технологій дозволила

дисертанту удосконалити теоретико-методичні засади розробки стратегії розвитку компетентнісного потенціалу робочої сили, які представляють собою шість етапів логічно впорядкований дій від моменту визначення місії стратегії до оцінки результатів реалізації запланованих заходів (с. 307-312).

8. При дослідженні трансформаційних змін трудового потенціалу робочої сили з урахуванням цифрового вектору розвитку ТСЕС в контексті трьох вимірів: світового, національного та регіонального авторкою було запропоновано класифікацію домінантів трансформації трудового потенціалу, які, враховують наслідки впливу диджиталізації на процес його формування за двома рівнями: загального – для економічного середовища і специфічного – для ринку праці. Основними ознаками даної класифікації для загального рівня є перехід від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої економіки; дематеріалізація капіталу, формування гіг економіки і цифрових платформ, а на рівні, що є специфічним для ринку праці, - це створення умов для росту органічної структури капіталу; право приватної власності на засоби виробництва як основний елемент формування вартості робочої сили; формування цифрового капіталу та різноспрямованість процесів, що формують попит і пропозицію на ринку праці (с. 214-237).

9. Дістало подальшого розвитку обґрунтування класифікації факторів цифровізації, що впливають на трансформаційні зміни трудового потенціалу ТСЕС, за формою (виклики і загрози) та сферами впливу (для викликів - це техніко-організаційна, етична, демографічна, соціально-економічна, а для сфери загроз - це безпекова та екологічна) (с. 66-73).

10. У дисертаційній роботі одержали подальшого розвитку методичні підходи до виявлення трансформаційних змін трудового потенціалу робочої сили з урахуванням цифрового вектору розвитку ТСЕС в реальному секторі економіки України за такими критеріями, як: структурні зрушення у кількості найманих (зайнятих) працівників (с. 146-166); напрями впливу (с.170-186); масштаб і глибина впливу(с.170-186); екстенсивні і інтенсивні фактори розвитку (с. 187-209).

11. Дістали подальшого розвитку елементи інституціонального забезпечення реалізації трудового потенціалу в сучасних умовах за чотирма складовими: інституційною; нормативно-правовою, інформаційно-аналітичною та освітньо-професійною відповідно до вимог Індустрії 4.0 (с. 238-248). Це дозволило обґрунтувати необхідність становлення нового інституційного явища – інституту мікрокваліфікацій як відповіді на структурні зрушення на ринку праці під впливом цифровізації (с. 242- 245).

12. Компаративний аналіз виявлених тенденцій зайнятості на ринках праці країн ЄС і України за різними формами дозволив авторові визначити коло факторів, що сприяють розвитку в Україні таких форм нестандартної зайнятості, як: робота на основі інформаційно-комунікаційних технологій та платформна робота (с. 250-266).

13. Запропонована система імперативів адаптивного управління трудовим потенціалом в умовах повоєнного відродження за трьома рівнями (мікро-, мезо- та макро-), яка передбачає чітку регламентацію щодо управління суб'єктами господарської діяльності в залежності від рівня впливу воєнних дій (с. 302-311).

Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження. Науково-практична значущість результатів дослідження обумовлена можливістю широкого застосування розроблених в дисертації теоретичних і методологічних положень в регіональному менеджменті організаційно-економічного забезпечення формування та ефективного використання трудового потенціалу ТЕС в умовах повоєнного відновлення економіки України в контексті цифровізації.

Теоретичні положення та прикладні рекомендації отримали широке застосування, що підтверджене відповідними документами Департаменту стратегічного планування та макроекономічного прогнозування Мінекономіки України (вхід. лист № 147 від 07.05.2024р.), Державного центру зайнятості Мінекономіки України (вхід. лист № 228 від 11.07. 2024р.), Департаменту економічної політики та стратегічного планування розвитку Одеської обласної державної адміністрації (вхід. лист № 421 від 25.12.2024р.); Департаменту економіки Одеської обласної державної адміністрації (вхід. лист № 4184/02/03.2-14/2-25/15429 від 29.10.2025р.); Українського союзу промисловців і підприємців (вхід. лист № 310 від 17.10.2023р.; вхід. лист № 311 від 17.10.2023р.; вхід. лист № 204 від 25.06.2024р.; вхід. лист № 205 від 25.06.2024р.; вхід. лист № 242 від 22.07.2024р.; вхід. лист № 316 від 18.11.2025р.); Об'єднання організацій роботодавців Одеської області (вих. лист № 361 від 20.11.2024р.; вхід. лист № 362 від 20.11.2024р.); АТ «МОТОР СІЧ» (вхід. лист № 217 від 27.06.2024р.; вхід. лист № 218 від 27.06.2024р.).

Відповідність дисертації встановленим вимогам. За своєю структурою, обсягом і оформленням дисертація відповідає вимогам Кабінету Міністрів України до докторських дисертацій. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків і

офіційних документів про впровадження результатів дослідження.

Робота виконана в науковому стилі, її зміст викладено в чіткій логічній послідовності. Автореферат забезпечує ідентичність основних положень, висновків та пропозицій дисертаційної роботи.

Повнота викладу основних результатів дисертації, висновків і пропозицій в опублікованих працях здобувача. Кількість, обсяг і якість друкованих праць відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України, що висувуються до докторських дисертацій за спеціальністю 08.00.05 – «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка».

Результати дисертаційної роботи відображено у 47 наукових працях, у тому числі розділи (одноосібні) в 6-ти монографіях, 16-ти статтях у наукових журналах і збірниках наукових праць, що є фаховими з економіки (з них 12 статей – без співавторів), 6-ти - у виданнях Scopus та Web of Science (2 статті – без співавторів), 1-ій статті в іноземному журналі, 13-ти – у матеріалах конференцій (без співавторів), 5-х свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір (2 – одноосібних). Загальний обсяг публікацій 36,3 др. арк., з яких автору належить 26,91 др. арк.; у публікаціях, виконаних у співавторстві, особистий внесок дисертанта відображено повною мірою.

Дискусійні положення та недоліки дисертації. Поряд з позитивною оцінкою дослідження, за окремими положеннями, висновками та рекомендаціями, наведеними у дисертаційній роботі, слід зробити зауваження, які в більшості випадків мають рекомендаційний характер та слугують підставою для їх обговорення в дискусійному порядку:

1. Дослідження було б більш досконалим, якщо б автор в роботі запропонував гіпотезу розв'язання наукової проблеми, що вирішується, відповідно до поставленої мети, кола завдань, предмету та об'єкту дослідження і визначив припущення до неї.

2. Не заперечуючи доцільності використання авторського визначення категорії «креативний трудовий потенціал робочої сили територіальної соціо-економічної системи в умовах цифровізації», вважаємо за доцільне деталізувати які саме нові можливості робочої сили автор мав на увазі, що відповідають вимогам цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій і характеризують інклюзивність даної категорії (с. 65 автореферату та с. 77 дисертації).

3. У розділі 5 (п.п. 5.2) дисертації систематизовано зарубіжний та вітчизняний досвід визначення сучасних інструментів розвитку компетентнісного потенціалу персоналу із застосуванням цифрових

технологій (с. 283-306), що дозволило авторові запропонувати ієрархічну структуру розробки стратегії його розвитку. Але потребують більш детального обґрунтування особливості реалізації різних стратегій відповідно до умов їх застосування (с. 307-312).

4. Представлена на с. 108 дисертації (Табл. 2.4) та на с. 14 (Табл. 2) автореферату авторська інформаційно-аналітична база для розрахунку інтегральних показників - домінантів рефлексивно-активного середовища взаємодії та координації бізнес-процесів та компетентнісного потенціалу уречевленої і живої праці за такими групами, як: рівень забезпечення інформаційно-комунікаційними технологіями; рівень компетентнісного потенціалу уречевленої праці; рівень компетентнісного потенціалу живої праці; рівень розвитку е-торгівлі потребує більш детального обґрунтування, особливо це стосується е-торгівлі.

5. Робота була б більш досконалою, якщо б автор, розглядаючи трансформацію трудового потенціалу територіальних соціо-економічних систем в контексті цифровізації показав не тільки прямі зв'язки між елементами такої трансформації, але й зворотні, тобто доцільно було б запропонувати методичний підхід до визначення ефективності дій механізмів адаптивного управління трудовим потенціалом в умовах повоєнного відродження економіки регіонів України за допомогою кореляційно-регресійних моделей та здійснити певні розрахунки.

В цілому зазначені зауваження не зменшують як теоретичного, так і практичного значення здобутків дисертаційної роботи, а окремі з них можуть бути враховані в подальшій роботі автора.

Загальний висновок

Висловлені зауваження та зазначені дискусійні положення суттєво не впливають на значущість проведеного дослідження та одержаних результатів. Дисертація Шаталової Л.С. є завершеним науковим дослідженням, в якому зроблено певний крок до розв'язання актуальної проблеми для розвитку продуктивних сил і регіональної економіки шляхом розробки теоретико-методологічних засад оцінювання трансформаційних змін трудового потенціалу ТЕС під впливом цифровізації і практичних рекомендацій організаційно-економічного забезпечення його ефективного використання в період повоєнного відродження економіки України.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що дисертаційна робота на тему «Трансформація трудового потенціалу територіальних соціо-економічних систем в контексті цифрового поступу» за змістом і оформленням відповідає вимогам МОН України, оформлена згідно встановлених Вимог до оформлення дисертації, затверджених наказом МОН України від 12.01. 2017 р. № 40 (зі змінами і доповненнями, внесеними наказом МОН України від 31.05.2019 р. № 759) та пп. 7 і 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021р. № 1197 щодо дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук, а її автор – Шаталова Людмила Семенівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
завідувачка відділом просторового
розвитку ДУ «Інститут регіональних
досліджень НАН України»

Мар'яна МЕЛЬНИК

*Людмила М. Семенівна завідує
відділом просторового розвитку
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. П. Федьківського»*

*Василь Т. С.
08. XII, 25*